

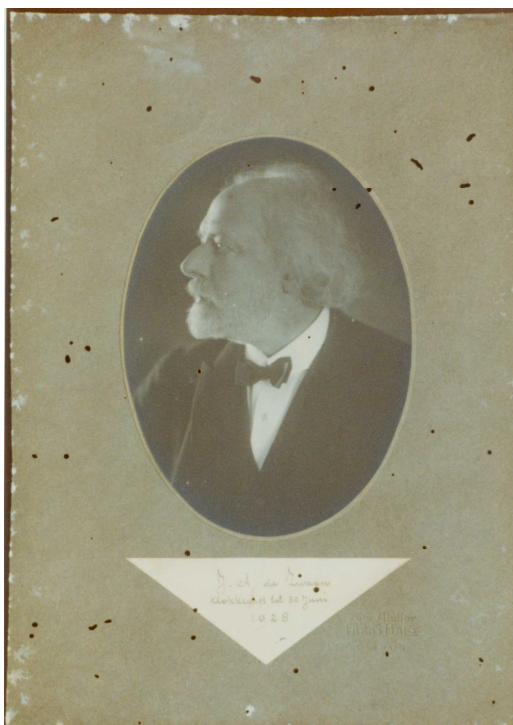
Johannes Andries de Zwaan (1861-1932) en zijn zoon Johan de Zwaan (1887-1961)

organisten en klokkenisten in Den Haag en Delft

door L.J. Meilink-Hoedemaker

Vader en zoon De Zwaan waren breed opgeleide musici. Zij woonden in Den Haag en werkten in Den Haag en Delft. Omdat zij een groot tijdvak beiden professioneel actief waren en persoonsverwisseling wilden vermijden presenteerde senior zich altijd met zijn voorletters J.A. en junior met zijn afgekorte voornaam Joh. Ook op hun portretfoto's onderscheidden zij zich van elkaar. Omdat junior een afwijking aan zijn rechter oorschelp had liet hij zich altijd van links fotograferen en had hij dikwijls een hoed op.

In dit artikel ligt het zwaartepunt op de relatie van De Zwaan senior en junior met het klokkenspel op de Nieuwe-Kerkstoren te Delft.

Johannes Andries de Zwaan

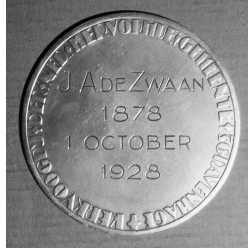
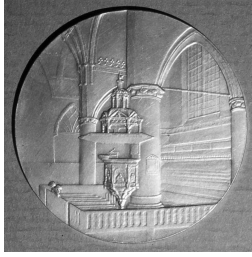

Johan De Zwaan

De vader

Johannes Andries de Zwaan werd op 16 april 1861 geboren in Den Haag. Op zijn 14e werd hij toegelaten tot de Koninklijke Muzykschool te 's-Gravenhage, de voorloper van het Conservatorium. Op 15 juli 1880 behaalde hij de diploma's voor toonkunst, pianospel en orgelspel. W.F.G. Nicolai (1829-1896) was zijn leraar voor orgel en hij studeerde piano bij Wagner (data onbekend). De fagot was zijn bijvakinstrument.

Hij werd in 1878 op 17-jarige leeftijd - met toestemming van zijn leraren - benoemd als organist van de Kloosterkerk. In 1910 stapte hij over naar de Grote Kerk, waar hij in 1918 en 1928 zijn 40-jarig, respectievelijk 50-jarig jubileum als organist zou vieren.

J.A. de Zwaan 50 jaar organist

Op 11 september 1885 werd J.A. de Zwaan benoemd als klokkenist van Den Haag. Hij bespeelde twee maal per week het carillon van de grote of Sint-Jacobstoren tot zijn pensioen in 1927. Hier werd hij in 1925 gehuldigd bij zijn 40 jarig dienstverband.

Gouden medaille van de gemeente Den Haag voor J.A. de Zwaan, 40 jaar klokkenist

In 1896 volgde zijn benoeming als hoofdleraar orgel aan het Conservatorium, als opvolger van zijn leermeester Nicolai. Deze functie bekleedde hij tot 1931. Hij was dirigent van verschillende koren in Den Haag.

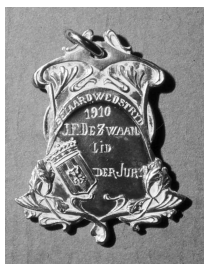
J.A. de Zwaan ontmoette op het conservatorium Johan Kethel (1860-1908) uit Delft. Samen volgden zij lessen in klokkenspel bij de Delftse beiaardier Pieter Kersbergen (1810-1899). Johan Kethel trouwde met een zuster van De Zwaan. Kethel werd in 1885 benoemd tot organist en klokkenist in Delft als opvolger van Pieter Kersbergen. Ook was hij docent viool aan het Conservatorium in Den Haag. Na Kethels overlijden in 1908 zette J.A. de Zwaan de carillonbespelingen in Delft voort maar hij liet het honorarium aan Kethels weduwe, die dus zijn zuster was. In 1912 werd hij alsnog officieel in Delft benoemd tot klokkenist. Hij nam zijn zoon mee als adjunct.

Mechelen, eyeopener

In 1910 was J.A. de Zwaan jurylid bij beiaardwedstrijden in Mechelen, België. In een artikel in Het Vaderland van 31 augustus 1910 uitte De Zwaan zijn bewondering voor het beiaardspel van zijn Mechelse collega Jef Denijn.¹ Hij schreef: [...] "Toch was het maar weinige minuten over negenen, of daar klonken de eerste tonen door des meesters hand aan den beiaard ontlokt door de avondstille. Hier geen overdrijving in de voordracht, geen zoeken om te schitteren door het ten gehoor brengen van werken, niet geschikt voor het klokkenspel, maar een zóó groot meesterschap in expressie, dat er geen woorden te vinden zijn om uitdrukking te geven aan de emoties, die het spel van dezen kunstenaar bij mij opwekten."

---

¹ Geciteerd door D.J. v.d. Ven blz 97 en Ferd. Timmermans blz. 125.

J.A. de Zwaan, lid van de jury
bij de beiaardwedstrijden in
Mechelen 1910

Jef Denijn gaf al sinds 1891 in Mechelen in de zomermaanden avondconcerten naast de gebruikelijke doordeweekse marktbespelingen overdag. In navolging van Jef Denijn ging J.A. de Zwaan voortaan in Den Haag en Delft ook zomeravondbespelingen geven op het klokkenspel. Op 18 juni 1913 was er een avondbespeling in het kader van de viering van 100 jaar Koninkrijk der Nederlanden. Het programma van een 'gewone' avondbespeling op 9 mei 1916 werd gepubliceerd in de Delftsche Courant van de dag ervóór. Het is niet duidelijk of de vader of de zoon De Zwaan speelde.

Delftsche Courant nr 107, 8 mei 1916

Stadsnieuws - Carillonbespeling

Het programma dat morgenavond door den beijaardier Joh. de Zwaan zal worden ten gehooore gebracht is als volgt samengesteld:

1. Marsch van C.M. von Weber
2. Marsch religieuse - Gluck
3. Gavotte - Gluck
4. Gigue célèbre - Corelli
5. Rondo pastorale - Steibelt
6. Sonatine opus 36 nr 6 - Clementi
7. Menuet uit de 10e symfonie van Jos Haydn
8. Meiliedje - Catharina van Rennes
9. Lentelied - Catharina van Rennes
10. Marschlied uit de kindercantate in de zomer uit - Richard Hol
11. Hollands vlag – J.P.J. Wierts
12. Marschlied aan de jongelingsverenigingen tot vrijwillige oefening in den wapenhandel in Nederland, door C.A. Brandts Buys

J.A. de Zwaan Senior overleed op 10 maart 1932. De kranten in Delft besteedden aandacht aan zijn overlijden met een persbericht op 10 maart en een In Memoriam op 12 maart. Zijn schoonzus mevrouw Kethel-de Zwaan plaatste een overlijdensadvertentie in de Delftsche Courant van 12 maart.

In ruim 70-jarigen ouderdom is heden te 's-Gravenhage ontslapen de bekende organist Joh. A. de Zwaan, tot voor zeer korten tijd hoofdleraar aan het Koninklijk Conservatorium voor Muziek.	Heden overleed te 's-Gravenhage onze hooggeachte en beste Oom Johannes Andries de Zwaan, Oud-Hoofdleraar Koninklijk Conservatorium voor Muziek, In den ouderdom van 70 jaar. Uit aller naam Ali Kethel. Delft, 10 maart 1932, Oude Delft 143
--	--

De zoon

In 7 oktober 1887 werd Johan de Zwaan geboren in Den Haag. Evenals zijn vader volgde hij een breed studieprogramma aan het Conservatorium in Den Haag. Hij behaalde in 1907 het diploma piano onderricht, na studie bij H.P van Ling en Henri Viotta. In 1908 kreeg hij het diploma orgelspel met aantekening voor improvisatie na studie bij zijn vader J.A. de Zwaan en H.P. van Ling (theorie) en Henri Viotta (muziekgeschiedenis). In 1910 ten slotte behaalde hij het diploma pianosolo bij Carolus Detmar Oberstadt (1871-1941). Voor het bijvak viool studeerde hij bij zijn oom Johan Kethel. Joh. de Zwaan werkte in den Haag als organist van 1908 tot 1956. In 1912 volgde hij zijn vader op aan de Kloosterkerk, daarna was hij verbonden aan de Regentessekerk en ten slotte aan de Nieuwe Kerk.

Zijn belangrijkste beroepsmatige bezigheid was het begeleiden van de ritmische gymnastiek op scholen voor Bijzonder Lager Onderwijs in Den Haag, de zogenaamde BLO-scholen. Van 1912 tot 1956 was hij aan zes verschillende scholen verbonden.

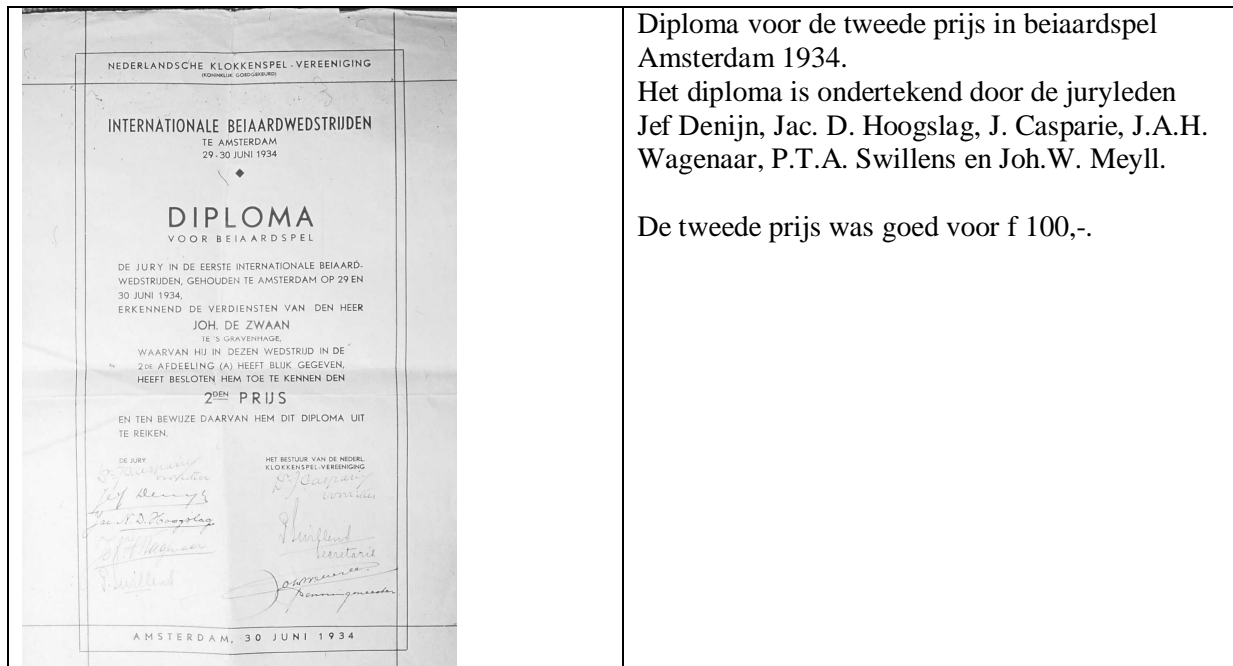
Met ingang van 6 augustus 1912 trad hij op als adjunct klokkenist voor Delft, naast zijn vader die in dat jaar officieel benoemd werd op die post, nadat hij al sinds 1908 had waargenomen voor de overleden Johan Kethel. In 1927 volgde Joh. De Zwaan zijn vader op als klokkenist van Den Haag. Hij volgde zijn vader in 1928 niet op als klokkenist van Delft, maar nam enkele maanden waar in de vacature die was ontstaan door de pensionering van zijn vader. Hij ging zelf in Den Haag in 1956 met pensioen maar de laatste jaren ervoor bespeelde hij het klokkenspel niet meer, omdat de Haagse toren en een grote restauratie onderging waarbij het klokkenspel enkele jaren buiten gebruik was.

Zoals boven vermeld, met ingang van 6 augustus 1912 assisteerde Joh. de Zwaan zijn vader in Delft als klokkenist, wat inhield dat hij de meeste speelbeurten voor zijn vader vervulde, zeker in de jaren twintig, toen zijn vader een poosje ernstig ziek was. Toen senior eind jaren 20 de reizen naar Delft niet meer ondernam, en junior kennelijk ook nogal eens verstek liet gaan, klaagden sommige inwoners van Delft dat er zo vaak helemaal geen klokkenist kwam spelen. Senior werd op zijn eigen verzoek met ingang van 15 juli 1928 in Delft gepensioneerd. Junior volgde zijn vader niet op in Delft want hij zag geen mogelijkheden de reizen naar Delft te combineren met zijn volle agenda van de BLO-scholen, waar nu de bespelingen op de Haagse toren bijgekomen waren. Hij was daarom in Delft tot eind september 1928 alleen nog als waarnemer in functie.

Met ingang van 1 oktober 1928 volgde Jan Hendrik Storm, de organist van de Nieuwe Kerk, de klokkenisten Zwaan op. Dit ging zonder enige procedure, zeer tot ongenoegen van de bestuurders van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging. Storm werd voor een jaar op proef benoemd waarna zijn officiële aanstelling volgde. Maar dat is een ander hoofdstuk.

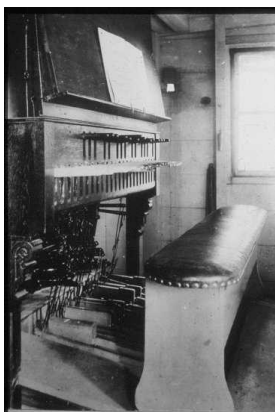
Joh. de Zwaan had zich ontwikkeld tot een bekwaam klokkenist. Op aandringen van het bestuur van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging nam hij in 1934 deel aan de internationale wedstrijd in beiaardspel in Amsterdam. Hij sleepte er een tweede prijs in de wacht. Naar aanleiding van dit succes volgden in 1934 en 1935 uitnodigingen voor beiaardconcerten in Utrecht en in Breda. Zijn carrière speelt zich verder af in Den Haag en valt buiten het bestek van dit artikel. Hij overleed in Den Haag op 11 februari 1961.

Het Delftse klokkenspel ten tijde van de beiaardiers De Zwaan

De Zwaan Sr en Jr beschikten met het klokkenspel van de Nieuwe Kerk in Delft over 32 klokken van de Amsterdamse gieter François Hemony uit 1659 en 1660, 3 klokken uit 1678 van diens broer Pieter Hemony en 3 klokken uit 1740 en 1741 van Joris Dumery uit Brugge. Het handspel was van oudsher met het broekstelsel ingericht. Het oorspronkelijke tuimelaarstelsel van het automatisch spelwerk was, vermoedelijk tijdens reparaties in 1863, door een broekstelsel vervangen. Beide broeksystemen werden in 1922 vernieuwd. Deze werkzaamheden geschieden onder toezicht en verantwoordelijkheid van Openbare Werken en namen acht weken in beslag. Uit de archiefstukken wordt niet duidelijk of De Zwaan Sr in 1922 als adviseur bij deze reparaties was betrokken.

Beiaardklavier in de Nieuwe Kerk te Delft, 1895. Vader en zoon De Zwaan hebben beiden op dit klavier gespeeld.

De pedaaltoetsen scharnieren onder de bank van de beiaardier, z.g. Hollandsch pedaal.

Valse klokken in Delft?

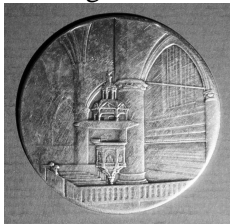
Toen in 1925 een inwoner van Delft opmerkte op dat hij het klokkenspel van de Nieuwe Kerk vals vond, stelde J.A. de Zwaan voor het klokkenspel te laten herstemmen. Dit was toentertijd alleen mogelijk bij Engelse klokkengieters. Men realiseerde zich destijds niet dat de 17e-eeuwse klokkenspellen, dus ook dat van Delft, in middentoonstemming staan. Maar de gemeente Delft raadpleegde eerst de Nederlandse Klokken- en Orgelraad (NKO). De NKO adviseerde de authentieke

stemming van de Hemony-klokken nooit te wijzigen. In plaats daarvan richtte zij de aandacht op de speelinrichting, met name op de bedrading en het klavier. Het klokkenspel werd opnieuw ingericht en wel naar de inzichten van de bovengenoemde Jef Denijn. Het werk werd aan Nederlandse uurwerkmaker en beiaardinrichter Bonaventura Eijsbouts gegund. Het is zeker dat De Zwaan bij deze restauratie betrokken was. Zo vergezelde hij op 11 mei 1927 Eijsbouts op zijn inspectie in de toren van de Nieuwe Kerk. In 1928 werden de broekstelsels van 1922 vervangen door tuimelaarstelsels. Tegelijkertijd werd ook het zogenaamde Hollandse pedaal van het klavier omgebouwd tot een Mechels pedaal. Een gescheurde Hemony-klok werd vergoten door de Engelse klokkengieter Gillet & Johnston. Er werd dus helemaal niet meer naar Taylor gekeken.

[in bewerking]	Zelfde klavier, maar verbouwd met Mechels pedaal. Buiten gebruik gesteld in 1950.
----------------	--

Terloops zij opgemerkt dat Joh. De Zwaan in 1931 mede met advies van Jac. Vincent, de toenmalige beiaardier van het Koninklijk Paleis in Amsterdam, de Haagse klokken wel liet herstemmen in evenredig zwevende stemming. De Amsterdamse uurwerkmaker Addicks voerde dat advies uit en delegeerde het herstemmen aan de Engelse klokkengieterij van John Taylor in Loughborough.

Penning

Joh. de Zwaan 40 jaar organist bij de NH gemeente in Den Haag van 1908 tot 1948

Penning

Joh. de Zwaan 25 jaar klokkenist bij de gemeente Den Haag

Penning

Joh. de Zwaan 40 jaar klokkenist bij de gemeente Den Haag

Muziekboekjes

J.A. de Zwaan componeerde werken voor orgel en koorwerken. Daar vader en zoon de Zwaan aan de beiaard voornamelijk improviseerden, hebben ze weinig muziek voor klokkenspel genoteerd. Welzijn

er drie versteekboekjes bekend van de hand van De Zwaan senior en junior. Het eerste boekje, over de periode van 1909 tot 1928 bevat versteken voor de speeltrommel van Delft, waarvan er sommige ook gebruikt zijn op het spelwerk in Den Haag. De andere twee boekjes bestrijken de perioden 1930 tot 1943 en 1943 tot 1951 en bevatten uitsluitend versteken voor Den Haag. Het materiaal bestaat uit liedjes en kleine composities, waaronder ook enkele van Joh. de Zwaan.

Een bundel 'Allerlei' voor harmonium van J.A. de Zwaan en K. Veltkamp bevat twee composities van de hand van Joh. de Zwaan.

De firma Eijsbouts, die in de jaren 50 het Haagse carillon restaureerde in het kader van een torenrestauratie, uitte zijn waardering voor de activiteiten van Joh. de Zwaan voor de beiaardkunst door in 1956 de facsimile herdruk van Fischer's 'Verhandeling voer de Klokken en het Klokke-Spel' aan hem en aan de Rotterdamse beiaardier Ferdinand Timmermans op te dragen.

Illustraties

Portretten in Gemeentearchief Delft. Beeldbank nr 82907 en nr 82908.

Verschillende penningen bij jubilea: collectie familie De Zwaan.

Ex Libris (blz. 8) in de Collectie De Zwaan.

Bronnen

Persoonlijke mededelingen in 1987 van de toen 87-jarige mevrouw S. de Zwaan-Lelie (1901-1998) te Wassenaar, weduwe van Joh. de Zwaan jr. (1887-1961).

Familiearchief De Zwaan.

Persoonlijke mededelingen in 1987 van de toen 85-jarige mevrouw J.M. Kethel-Schouten te Rijswijk, schoondochter van Johan Kethel (1862-1908).

Persoonlijke mededelingen in 2010 van mevrouw S. de L. te Rotterdam, kleindochter van Joh. De Zwaan, uit diens eerste huwelijk.

Literatuur

R. De Jong, A. Lehr en R. de Waard. Zingende Torens van Nederland. 1968-1978.

L.J. Meilink-Hoedemaker. Luidklokken en Speelklokken in Delft. Proefschrift Utrecht 1985.

L.J. Meilink-Hoedemaker. Vader en zoon De Zwaan, klokkenisten in Delft. Deel 1 in Tijdschrift van het Genootschap Delfia Batavorum, jaargang 12, nummer 8, oktober 1989.

L.J. Meilink-Hoedemaker. Vader en zoon De Zwaan, klokkenisten in Delft. Deel 2 in Tijdschrift van het Genootschap Delfia Batavorum, jaargang 13, nummer 1, januari 1990.

F. Timmermans. Luidklokken en beiaarden. Amsterdam

D.J. van der Ven. De torens zingen! Amsterdam 1916.

Heleen van der Weel. Een beeld van een toren. 's-Gravenhage 1981.

Toegift

Joh. De Zwaan verwerkte zijn achternaam en die van zijn tweede vrouw, Zus Lelie, in onderstaand ex-libris.

